

Båtlivets effekter på sjögräsängar

Det svenska båtlivet är ekonomiskt viktigt och engagerar många. Men det belastar också havsmiljön. Forskning visar att fritidsbåttrafik kan ge allvarliga skador på de värdefulla sjögräsängarna. Trafiken påverkar även ängarnas utbredning negativt.

Sjögräsängar och ängar av andra undervattensväxter är några av de mest värdefulla bottenmiljöerna i våra kustområden. I dag hotas de dock från flera håll och minskar i många områden. I Östersjön finns många av de mest värdefulla undervattensängarna i grunda, vågskyddade vikar, som numera är en av Östersjöns mest hotade naturtyper.

Forskning visar att trafiken med fritidsbåtar kan vara ett betydande hot mot undervattensängar i dessa miljöer. Den negativa påverkan kommer både från båttrafiken i sig och från anläggandet av bryggor och småbåtshamnar.

Sjögräsängar viktiga för både havsmiljön och människor

Ängar av sjögräs och andra undervattensväxter upprätthåller en rad viktiga funktioner:

- Många havslevande djur hittar mat och skydd bland växterna. Fiskar som torsk, gädda och abborre använder ängarna som barnkammare och för att hitta mat. Om ängarna försvinner drabbar det många arter.
- Växterna tar upp och binder näring och fungerar som ett näringsfilter, som fångar upp näring från land och hindrar den från att nå öppet hav.
- Växterna binder upp organiskt kol och kan vara en viktig naturlig koldioxidsänka.
- Växterna stabiliserar botten sedimentet och gör så att mindre mängder sediment rörs upp från botten. När växterna försvinner kan det leda till ökad erosion och till att vattnet blir mer grumligt.

Växtmiljöerna under havsytan är inte bara viktiga för växter och djur i havet – de har också stor betydelse för oss som vill utnyttja havet. Exempelvis är goda fiskbestånd och klart vatten något som många värdesätter och som på många håll utgör grunden för kustnära ekonomiska aktiviteter såsom turism och fiske.

Båttrafik ger glesare ängar

Sverige är ett av världens mest fritidsbåttäta länder. Båtlivet är ekonomiskt viktigt och Transportstyrelsens båtlivsundersökning visar att mellan var tredje och var fjärde svensk åker fritidsbåt under ett år.

Men båtlivet utgör samtidigt en belastning på havsmiljön, som i förlängningen kan hota både våra marina naturvärden och de naturupplevelser som vi och turistnäringen nyttjar vid kusterna varje år.

Studier i såväl sjöar och vattendrag som i kustområden visar att fritidsbåttrafiken i grunda områden leder till att undervattensängarna tunnas ut eller minskar sin utbredning. Hur stor skadan blir på växtligheten hänger bland annat ihop med hur intensiv båttrafiken är. I studier som jämför effekterna av olika trafikintensiteter syns ett tydligt samband mellan antalet båtar som rör sig i ett vattenområde och hur mycket vattenväxter det finns där.

Exempelvis visar en studie från grunda kanaler (cirka en meter djupa och 10 – 15 meter breda) att i områden med över 1 500 fritidsbåtpassager per år är det vanligt att ängarna är mycket glesa eller saknas helt. Det finns inga motsvarande studier av sambandet mellan trafikintensitet och ängarnas täthet från svenska kustområden, så vi kan idag inte säga när det finns risk för en stor negativ effekt av fritidsbåtar.

Vissa ängar tycks också vara mer känsliga än andra. Studier från sjögräsängar tyder exempelvis på att effekten av fritidsbåtar är störst i riktigt grunda områden. Det är också sannolikt att effekten av båtar är förhållandevis större i områden som är naturligt vågskyddade.

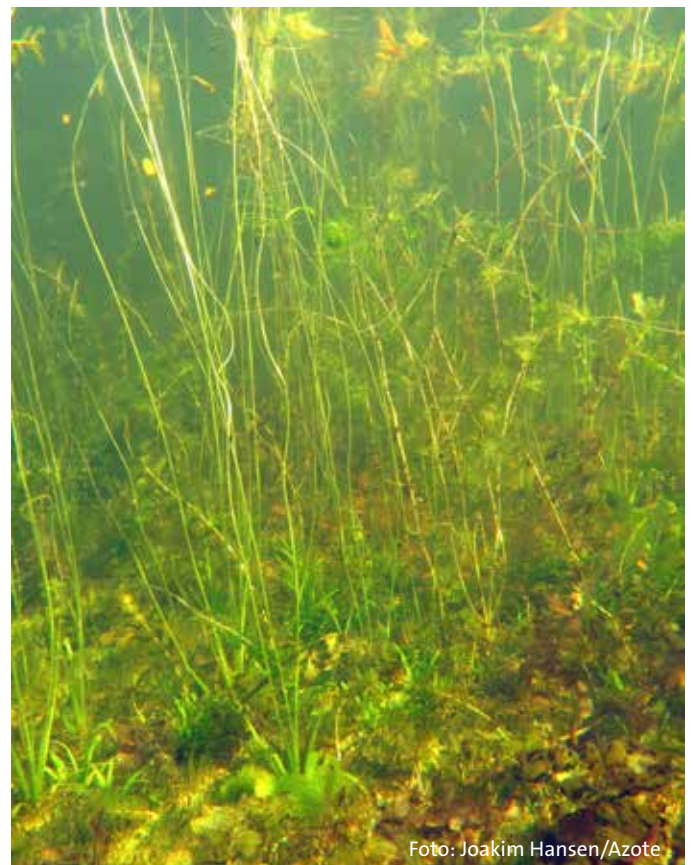

Foto: Joakim Hansen/Azote

I Östersjön består sjögräsängarna ofta av en blandning av olika vattenväxter, de flesta med ursprung i sötvatten. Här en djungel av nate, slinga, länke och sylört i Bottenviken.

Utsläpp, svall och fysiska skador

Fritidsbåtars effekt på undervattensvegetationen beror på hur intensiv trafiken är samt hur och var båtarna åker. Därmed finns det också stor potential att minska miljöeffekterna av fritidsbåtar – i synnerhet om vi vet hur de påverkar undervattensängarna.

Enligt den samlade forskningen påverkar fritidsbåtstrafiken havets undervattensängar på framför allt på tre sätt:

Miljögifter och toalettavfall

Utsläpp från båttoaletter bidrar till övergödningen av kustområdet, vilket är ett av de största hoten mot undervattensängarna. Dessutom kan båtarna släppa ut giftiga ämnen från båtbottnfärger och kolväten från motorer, som kan vara skadliga för undervattensväxterna.

Svall och vattenströmmar grumlar

Båtskrov och propellrar skapar svall och vattenströmmar som rör upp sediment från botten. När vattnet blir grumligare minskar mängden ljus som når ned till botten, vilket slår direkt mot bottenväxterna. En viktig anledning till att undervattensängarna minskar i svenska hav är just att vattnet i våra kustområden blir grumligare.

Graden av uppgrumling beror på hur många båtar som rör sig i ett område, hur fort de kör samt på vilket djup och botten typ. I naturligt vågskyddade områden, där botten täcks av finsediment, virvlar sedimentet lätt upp och blir kvar länge i vattenpelaren. Det är i dessa grunda, vågskyddade områden som trafik från fritidsbåtar kan orsaka mest grumling. Sam-

tidigt är det också där vi ofta hittar de mest skyddsvärda undervattensängarna.

Skador från ankare och propellrar

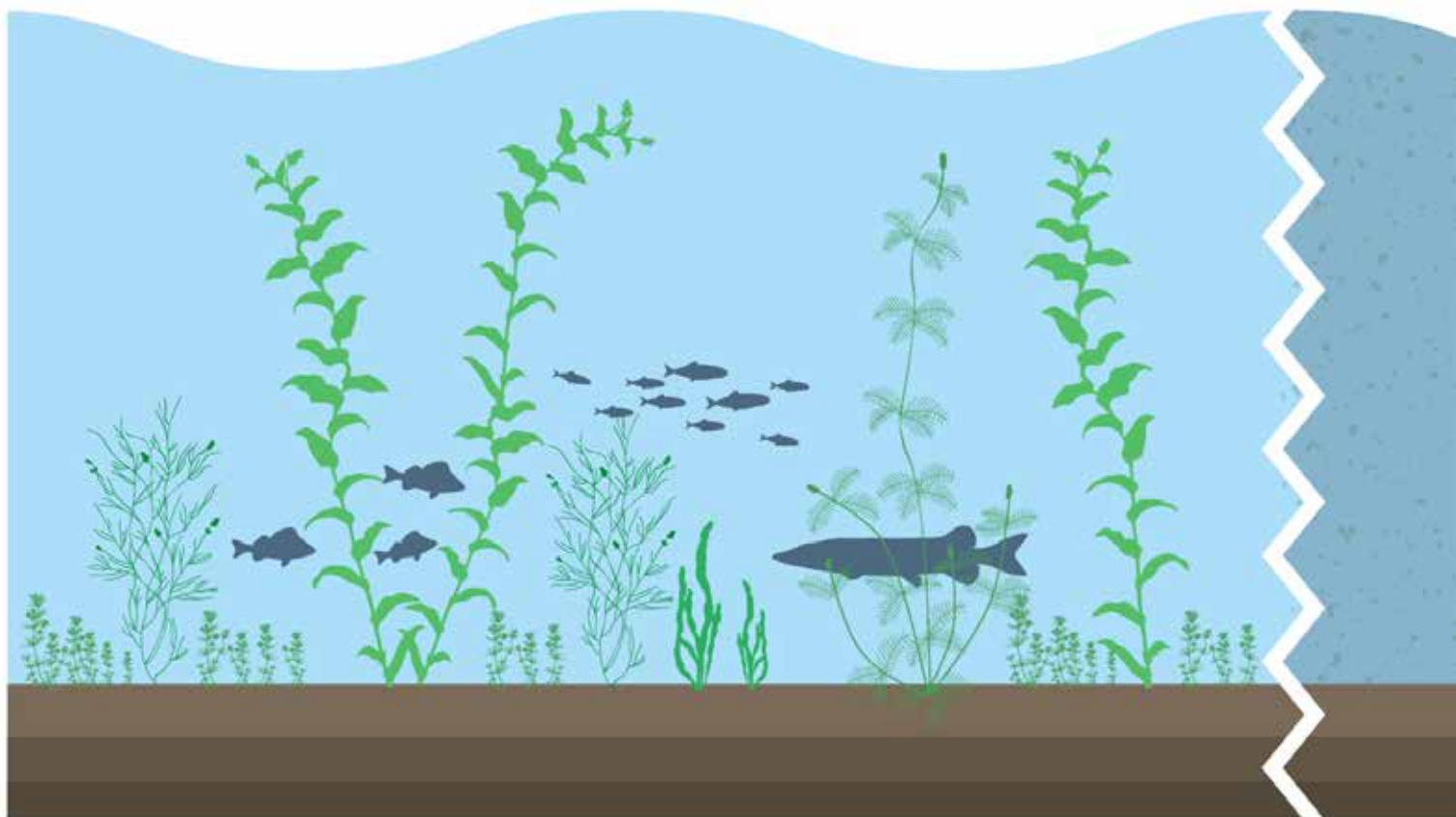
Fritidsbåtar kan orsaka fysiska skador på undervattensängarna. Båtpropellrar kan ge körskador och ankare kan slita upp hål i ängarna. I områden med långsamväxande sjögräs kan det ta flera år, i extrema fall flera decennier, innan en sådan skada repareras.

Den här typen av fysiska skador är väl dokumenterade från sjögräsängar i populära turistområden i Medelhavet och USA, vilket har gjort att båttrafik och ankring förbjudits i vissa skyddade områden. I svenska kustområden är problemet betydligt sämre kartlagt och det behövs flera studier för att utvärdera om och var det finns anledning att begränsa ankring i områden med känsliga undervattensängar.

Bryggor ger skugga ...

Fritidsbåtlivet har också en indirekt påverkan eftersom det bidrar till utbyggnad av bryggor och småbåtshamnar i grunda kustområden. Det finns ett gott vetenskapligt stöd för att anläggandet av bryggor leder till att undervattensängar glesas ut kraftigt och i många fall försvinner helt. Effekten är störst direkt under och precis intill bryggan, men en viss utglesning av ängarna kan ses så långt som åtta meter från kanten på bryggan.

Den största effekten av bryggorna är troligen att de skuggar botten så att det blir för mörkt för växterna att överleva. Även båtar

Fritidsbåtar påverkar undervattensängar genom att skapa svall som grumlar upp sediment från botten, genom direkt fysisk påverkan från ankare skuggar botten så det blir för mörkt för växterna.

som lägger till vid bryggorna ger en skuggningseffekt.

Flera studier har också visat att flytbryggor orsakar större skuggning än fasta bryggor och därmed också en större förlust av sjögräsängar. Exempelvis visar en nyutkommen studie från svenska västkusten att ålgräs saknas helt under samtliga flytbryggor som undersöktes i studien. Det är således möjligt att minska den negativa påverkan på undervattensängarna genom att välja en bryggkonstruktion som skuggar botten så lite som möjligt.

... och ökad trafik

Att anlägga bryggor kan också leda till ökad båttrafik i ett område. Flera studier visar att även utanför bryggorna är undervattensängarna glesare i områden med många bryggor, jämfört med mer ostörda kustområden. Det innebär att det kan vara viktigt att beakta om det finns känsliga undervattensängar i närheten som kan påverkas om trafiken ökar.

Strandexploatering – de små stegens tyranni

Även om bryggor leder till att sjögräs och andra växter försvinner direkt under bryggan är det lätt att tänka att den totala effekten av bryggor är begränsad, eftersom en brygga täcker så liten bottenyta. Men när det byggs många bryggor i ett område ger det till slut en storskalig effekt.

En beräkning visar att bara i Bohuslän kan flera hundra hektar ålgräsängar ha glesats ut eller försvunnit på grund av brygganläggningar. Andra studier pekar också på att grunda, skyddade

ÅLGRÄSÄNGARNA FÖRSVINNER

Över hela världen kommer rapporter om att sjögräsängar krymper och försvinner. Sverige är inget undantag. I Bohuslän beräknas 60 procent av ålgräsängarna ha försvunnit sedan 1980-talet. Det gör att ålgräsängar räknas som en av de mest hotade naturtyperna i Västerhavet och det finns ett stort behov av att hejda utvecklingen och minska ytterligare förluster av både ålgräs och andra typer av miljöer med undervattensvegetation.

miljöer exploateras i hög takt, vilket hotar viktiga naturvärden.

Det visar att många små förvaltningsbeslut kan leda till en omfattande förlust av en viktig undervattensmiljö, något som ofta omnämns som "de små stegens tyranni". För att undvika en sådan utveckling är det viktigt att inkludera en bedömning av den kumulativa effekten av många exploateringsprojekt, både i enskilda tillståndsärenden och vid fysisk kustplanering.

Det går att minska båtarnas påverkan

För politiker och förvaltare ligger det en stor utmaning i att både uppfylla natur- och havsförvaltningsmålen och värna båtlivets socioekonomiska värden. En omistlig del för att lyckas i det arbetet är kunskap. Genom att ta hjälp av den växande vetenskapliga kunskapen om hur fritidsbåtar påverkar naturen under ytan blir det lättare att utforma båtlivet på ett sådant sätt att det belastar miljön så lite som möjligt.

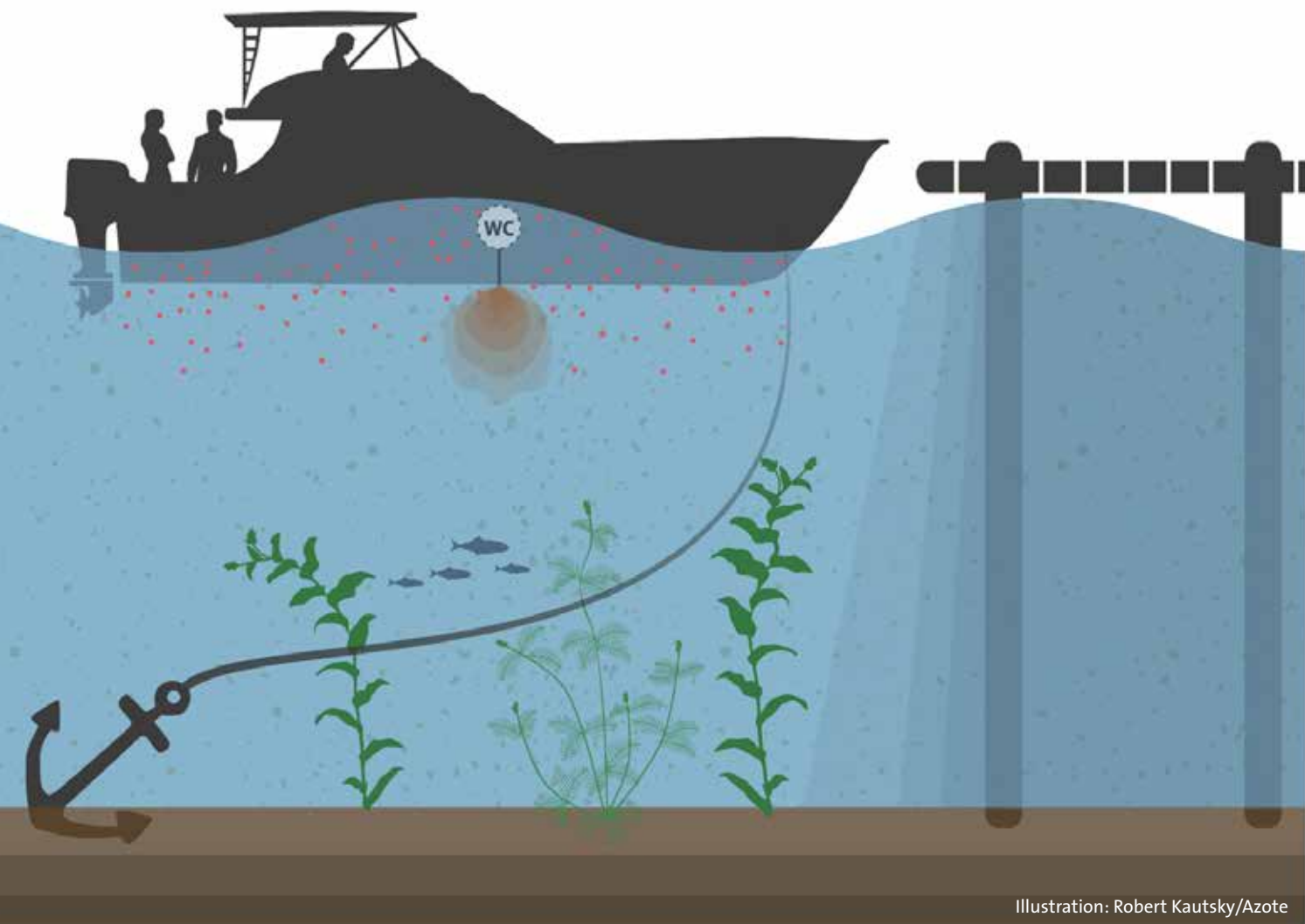

Illustration: Robert Kautsky/Azote

och propellrar och genom utsläpp från bottenfärger, motorer och båttoaletter. De påverkar även indirekt genom utbyggnad av bryggor som

För samtidigt som forskningen visar hur båttrafik och bryggor kan leda till att undervattensängarna minskar eller försvinner visar den också att det finns konkreta och effektiva sätt att minska båttrafikens påverkan.

Svenskt åtgärdsprogram gäller även fritidsbåtar

Ålgräsängar pekats ut som extra hotade och skyddsvärda miljöer och skyddas genom den svenska miljöbalken, flera EU-direktiv och de regionala havsmiljökonventionerna Oskar och Helcom. Även undervattensängar bestående av andra arter i Östersjön pekats ut som hotade av EU och Helcom, särskilt i vågskyddade vikar.

För att stoppa förlusten av ålgräsängar och göra det möjligt för vegetationen att återkomma där den har försvunnit, har Sverige tagit fram ett särskilt åtgärdsprogram. Programmet innehåller en rad viktiga åtgärder för att minska negativa effekter av fritidsbåtar.

En av åtgärderna är att ta bättre hänsyn till effekter på ålgräsängar i strandskyddsärenden och prövning av tillståndsärenden. En ny studie från Göteborgs universitet visar att de flesta beslut om undantag från strandskyddet för anläggning av bryggor tas utan hänsyn till om det kan innebära en förlust av värdefulla och känsliga ålgräsängar.

En annan åtgärd är att begränsa båttrafik i områden med känsliga undervattensängar. Ett sätt att göra det är genom formellt områdesskydd, genom att inrätta naturreservat eller biotopskydd eller genom att uppdatera föreskrifterna i befintliga reservat så att undervattensängar får ett bättre skydd.

Foto: Jerker Lokrantz/Azote

På västkusten bildas undervattensängarna oftast av ålgräs, vårt vanligaste sjögräs.

FYRA RÅD TILL FÖRVALTARE

Vid förvaltningsbeslut som rör båttrafik eller fysisk planering i känsliga havsområden är det viktigt att tänka på följande:

- Se över regler för fritidsbåtstrafik och ankring i områden med känsliga och skyddsvärda undervattensängar, exempelvis i marina skyddade områden. Åtgärder som kan minska påverkan från fritidsbåtar är hastighetsbegränsningar, begränsat tillträde och ankringsförbud.
- Ta hänsyn till effekter på undervattensängar i fysisk planering och vid beslut om bryggor och strandnära byggande. Välj lokalisering så att bryggor inte skuggar undervattensängar. Undvik att placera bryggor så att de leder till ökad trafik i känsliga områden.
- Kartlägg var de mest känsliga miljöerna finns och var det behövs åtgärder för skydda undervattensängar från att skadas av fritidsbåtar.
- Öka medvetandet om hur fritidsbåtarna påverkar naturen under ytan – och vad som går att göra för att minska påverkan.

LÄS MER

Faktabladet bygger på en systematisk forskningsöversikt av effekterna av båttrafik och bryggor på undervattensängar, som kommer att publiceras i en vetenskaplig tidskrift. För den som vill läsa mer finns en version av faktabladet med referenser att ladda ned från: balticeye.org/batlivetseffekter

Följande studier beskriver effekter av fritidsbåtar och bryggor i svenska kustområden:

Eriander L. et al. 2017. The effects of small-scale coastal development on the eelgrass (*Zostera marina* L.) distribution along the Swedish west coast – Ecological impact and legal challenges. *Ocean Coast. Manag.* 148: 182–194.

Eriksson B.K. et al. 2004. Effects of boating activities on aquatic vegetation in the Stockholm archipelago, Baltic Sea. *Estuar. Coast. Shelf Sci.* 61: 339–349.

Hansen J. & Snickars M. 2014. Applying macrophyte community indicators to assess anthropogenic pressures on shallow soft bottoms. *Hydrobiologia* 738: 171–189.

BALTIC EYE – ÖVERBRYGGAR KLYFTAN MELLAN VETENSKAP OCH POLITIK

Det här faktabladet är framtaget av Baltic Eye.

Baltic Eye är ett team med oberoende forskare, omvärldsanalytiker och kommunikatörer vid Stockholms universitets Östersjöcentrum. Vi syntetiserar, analyserar och kommunicerar forskning som underlag till beslutsprocesser i samhället.

Läs mer: www.balticeye.org

Vetenskap och kommunikation med havet i fokus

08-16 37 18 | ostersjocentrum@su.se | su.se/ostersjocentrum

KONTAKT

Sofia Wikström, marinekolog
08-16 17 91, sofia.wikstrom@su.se

Östersjöcentrum

Stockholms
universitet